

MALÍNSKÝ KŘEN 2

Malínský křen patří k známým a vyhlášeným odrůdám, které byly svého času proslulé i daleko za našimi hranicemi. Podobně jako třeba u znojemských okurek (viz též Bio č. 6/2008) se v nich ideálně spojovaly vlastnosti odrůdy s podmínkami prostředí v daném místě, aby vznikl jedinečný produkt. U křenu z Malína u Kutné hory to byla jeho výtečná chuť – ostrá a zároveň sladká.

Pro čtenáře měsíčníku Bio jsme se rozhodli vybrat výřátky ze sepsání malínského faráře p. Ignáce Patáka z roku 1873 nazvané Pěstování křenu v Malíně. Jeho text obsahuje množství historicky cenných údajů a je zároveň prochnut velkým obdivem a láskou spisovatelovou k malínskému křenu. Autor sám křen pěstoval a jistě dobře znal i mnoho ostatních křenovek v okolí, situaci kolem jeho pěstování, sklízění i prodeje. Patáková stať je dosti rozsáhlá, v originále má dvacet pět stran (malého formátu). Autor se v ní zabývá zevrubně půdou pro křen, tím jaké použít sazenice k sadbě, jak křenovku zakládat, jak křen pěstovat a sklízet, jak se vázal na prodej a uchovával, co mohlo křenovku zničit i jací byli největší nepřátelé, tedy škůdci křenu. Ocituje zde z ní jen některé části. Přes určitou starobylost a několik archaických výrazů je text dobře srozumitelný, velmi výstižný a čtivý, ba místy až lahodný, můžeme-li použít tento výraz. Pravopis jsme ponechali původní, byť nemusí být plně v souladu s dnešními pravidly. Proložení písmen v částech textu zdůrazněných autorem jsme nahradili písmem tučným, celkově je, jak již uvedeno, text zkrácen. Stať obsahuje i několik perokreseb nářadí používaného při produkci křenu.

PŘINÁŠÍME DOKONČENÍ TEXTU ZAPOČÁTKU V MINULÉM BIO.

III. Vzdělání a pěstování

c) Sklizeň.

Sklizeň počíná se v polovině října a končí zámrazem. Co zbude, vykopá se až z jara; ale každý rok se sklízí. Zůstal-li by kořen déle roku v zemi, zprašíví, žene příští rok do květu a zdřevnatí. Květ ten planý jest, bez semena a kořen zvaný vyběhlák, neužitečný; pročež se při prvním i druhém okopávání ze země vytrhne. V září začne lupen žloutnouti, křen dozrává. Koncem září setne se lupení travnou kosou a usuší poskytujíc v zimě převýborné píce hovězímu dobytku, kozám, zvláště pak ovčím.

Budiž však lupení dobře usušeno, aby neplesnivělo na hůře. Při pohodlném počasí, jakéž bývá okolo sv. Václava, uschne za deset dní i dříve, sváže se pak v kytky a možno-li, na patře uloží...

Sklízění křenu trvá až do zámrazu, ba i přes zimu až do jara může se se sklízěním počkat; nebo přes zimu sesílí kořen a zůstane čerstvý a svěží, kdežto křen ve sklepě uložený do jara zvadne, scvrkne se, ano někdy i shnije. Zmrzne-li křen v zemi, přijde opět k sobě při prvním jarním teplu, zvláště má-li na sobě pláštík sněhový. Ovšem že jen z nouze křen se na poli přes zimu nechává, poněvadž to, co na něm tím časem přibýlo, budoucího roku ubude a že obyčejně i počet kořenů ztenčí mnohý dlouhoprsták...

Nejsilnější kořeny – as 1 libru a nad to těžké – jmenují se **výstrelky**; vytahuje-li kopáč takovýto kořen, praví, že **střelil**. Kořen, jichž tři až čtyři váží 1 libru, jmenuje se **výmětél**, ještě slabší – 6 až 10 na libru – nazývá se prostředák. Krátké koře-

ny jmenují se **kusy** a nejslabší křen slove **výražek**. Výražek kupují hospodáři koním co prostředek proti chřipce a kravám, nejsou-li stelne.

Křen nemá v žádném hospodářství chyběti, tak jako sůl...

e) Jak se křen delší dobu uchová?

Při větších zásobách uloží se v suchém sklepě otýpky tak, jak se z pole sklídily a sice na způsob dříví do hranice. Na každém kořenu uváže vždy něco hlíny a tato chrání před hnilobou.

Pak-li se však hlína z kořene úplně odstranila a kolínka uřezala, hnije křen brzy, leč by se v suchém sklepě prosypal vlhkým pískem.

Vrstva kořenů posype se vždy vrstvou písku, čímž se zamezí přístup vzduchu.

Největší nepřátelé uloženého křenu jsou zajiště **slunce a průvan**; tu zeltí a ztrouchníví v krátké době a nejsilnější kořen scvrkne se v neuhledný provázek.

Netřeba podotknouti, že při větší zásobě okénko ze sklepa přitvřené býti musí, aby se křen nespánil.

Líti ve sklepě na křen vodu jest tolik, jako napomáhat jeho hnilobě.

Na místě písku poslouží též dobře obyčejná zem.

Že se křen paří, poznáme dle neobyčejného tepla, které se z něho vyvinulo. Mimo to nenecháme kořen dlouho ve vodě, jelikož zvodnatí a na chuť ztratí; dosti na tom, když se před upotřebením v čisté vodě opláchně, třeba i vydrhne a hned strouhá, co zbylo, uloží se opět do země ve sklepě.

Zmrznul-li křen, nic neškodí, jen když zůstal pískem neb hlínou prosypán; však on přijde opět k sobě.

f) Jak se dá křenovka zničit?

Květenství, list a kořen křenu na vyobrazení ze staré bylinářské knihy (dle F. Dlouhého)

Hradák se neruší schválně, ovšem ale nedbalostí hospodářovou a nesvědomitostí obchodníkovou. Dá-li obchodník hluboko kopati – což k prospěchu mu slouží – vykopne se často s kořenem větší část matky, mnohdy i matka celá, tím budoucího roku množství prázdných míst zůstává, která se větším dílem jen daremnými matkami vyplní, pak-li hospodář nedohlíží.

Nedbalostí hospodářovou zmůže se černák a ten vyhubí štěpný křen v nemnohých letech.

S větší obtíží dá se však vyhubiti černák pro své svrhu uvedené vlastnosti; než i takto pokazená křenovka dá se následujícím způsobem zničiti:

Po šest let nechá se růsti vojtěška čili lucínka, u nás divoký jetel zvaná, sedmý rok dá se okopanina, buď řepa, nebo brambory a pakli se nicméně křen spamatuje, opakuje se osmým rokem buď okopánínou a neb se pole oseje. Teprv devátým, ano někdy až desátým rokem může se tohoto pole k zakládání nové křenovky použiti.

Postaví-li se na křenovce dům, vyzdvihne černák i nejtěžší podlahy.

g) Nepřátelé křenu.

Vysazujeme-li každoročně při dobývání křenu vyhynulá místa a nedáme-li vzniku křenu divokému jest křenovka - nezrušitelná, ač život matky déle padesáti let netrvá.

Stává však nepřátele krutého a nemilosrdného, jenž křenovku značně pokaziti, nás o roční úrodu připraviti, ano křenovku úplně zničiti může a nepřítel ten nazývá se granátek.

Granátek patří mezi plagiodery, my bychom jej tedy mohli nazvati: plagiodera armoraciae malinensis. ➡

➤ Jest to malý, kulatý brouček s černou lesklou pokrůvkou – podobný zemské bleše (dřepčíku), jen že poněkud větší a buclatější.

Jednotlivě ukáže se každého roku, ale jsou jistá leta, kdy jich z jara vyleze na miliony ze země, jako v roce 1860 a 1863. Od té doby pouze jednotlivě se objevují.

Kukle granátů spočívají nejraději v břehu na blízkou vodu; z jara pak, sotva že začínají prejty ze země vylézati, vylezou i granátkové, obklopí křehounký křenový lupínek a spálí za krátkou dobu. Zmůže-li se nicméně křen až na lupení, tu kladou granátky naň svá vajíčka, z nichž v sedmi dnech se vylíhnou malinké, špinavě zelené housenky, v obyčejné mluvě **slintáky** zvané. Ty pak křenu dodají!

Nezbudouť z lupene leč holá žebra, a jelikož granátky až do zimy se vyvinou, nezmuže se křen více; což opakuje-li se v příštím roce, zakrní spolu i matky – křenovka jest zkažena.

Granátkové musí se časně mařit a jeden každý hospodář musí z počátku šíření se jich zamezit, což se stává tím, že se granátky lžící seberou i se zemí okolo prejtu, do kteréž se při dosti malém dotknutí se prejtu skotálí a do pytlíku se shromažďují, z něhož pak do ohně vržení bývají aneb vařící vodou se spaří...

Jiný nepřítel křenového listu není sice tak jizlivý jako granát a jeho plod, objevuje se však více méně téměř každoročně. Miluje křenovky povýš ležící; než i nížin neušetří, jen že v menším počtu.

Tito nepřátelé, pouze na křenovém lupení se pasoucí, jsou **černé housenky**, které se koncem července vyskytnou v takovém množství, že se křenovka černá, jako by suknem potažena byla. Poněvadž obyčejně po dešti zpozorovány bývají, tvrdilo se všeobecně, že spolu s deštěm přší s hůry.

Shledav ničemnost tohoto náhledu, pátral jsem po mnoho let po původu těchto housenek. Roku 1870 podařilo se mi dopátrati se tohoto čtveráka v podobě mouchy, podobné vose, jen že bez žihadla.

Tato moucha má tělo žluté, hlavičku černou, slabounká jednoduchá křídélka přesahují celé tělo. Ku konci června vyrojí se ze země u velikém množství a páří se. Vajíčka kladou na mladé listy, na nichž se ve čtyřech nedělích vylíhnou malé, nepatrné housenky, které ale rychle rostou a po 10 dnech zmizí. Většina housenek těchto slouží za potravu mladému plodu oněch malinkých mušek vosího druhu, jež lumky žlutonohé se nazývají a které obyčejně vajíčka do housenek kladou, housenky ty na lupenu shnijí...

V roce 1871 objevily se mouchy u velikém množství. Před pářením hbitě lítaly, těžko bylo nějakou z nich lapiti, ale spárené seděly zcela tiše na lupení a daly se pohodlně sbírat.

Sebral jsem jich s dítkami školními mnoho a seznal, že kde se sbíralo, méně housenek se vylíhlo, ano na některém místě ani jediné housenky se neobjevilo.

Po páření zpozoroval jsem množství samečků samojediných, důkaz to, že se všechny samičky spářily a samečků že bylo na zbytek.

Letos objevily se mouchy 27. června. Po tři dny lítaly mezi křenovým listem rychle co šípky sem a tam; těžko bylo nějakou za dne lapnouti. Čekal jsem čas páření, abych spojenými silami o jich záhubu zasaditi se mohl, než všeho všudy nalezl jsem na rozsáhlé křenovce své pouze – jediný párek. Dne 30. června za svítání lapal jsem jednotlivé mouchy a ulovil jich několik set; než mezi nimi pouze – tři samečky!

Prvního července nebylo ani po samičkách památky – zmizely; snad že nedosáhnuvše svého povolání, bez potomků hořem zcepeněly....

Závěrek

Laskavý čtenář má snad pohotově rozličných otázek, jako na příklad: mnoho-li míra křenovky vynese a t. d.

Než – není radno veřejně o tom se rozpisovati u nás nyní, kde a t. d.; jen to podotknu, že pěkná křenovka dá pěkný užitek, prostřední křenovka menší, a špatná křenovka žádný...

Mnohý se bude ptáti, jak daleko se malínský křen rozesílá? Ovšem daleko, až do Ruska, zvláště však chutná náš křen v Uhrách, jmenovitě Srbům a Jihoslovánům. Vídeň však dává bavorskému přednost, snad pro tu sladkost, na kterou toto město na Dunaji uvyklo i v jiných ohledech.

Čechy, Morava, Uhry a Slezsko spotřebují náš křen úplně, ano konkurenci nám činí v samé matičce Praze křen pruský pro svou láci, jen že v obchodu prodává se pod firmou: „Malínský křen“. Nebude na škodu, pak-li svým časem jména oněch lhoucích obchodníků uveřejníme.

My nečiníme s naším křenem reklamu, nemáme agentův; náš křen chválí se sám, a tudíž se každý rok všecken odbude. Kdyby však se křenu více sázelo, a ten se americkým způsobem vychvaloval, zajisté by i z ciziny byla po něm větší poptávka a byl by dosti značným činitelem národního hospodářství, které ho národu podnikavému, milému národu českému vroucně přeje

spisovatel.

Pěstování křenu v Malíně vyšlo ve Sborníku hospodářském. Novoročence „Matice Rolnické“. Redaktoři Miloslav J. Haněl a František Špatný. V Praze. Nákladem „Matice Rolnické“, 1873

Petr Dostálek

(POZN. RED.: U barevného vyobrazení křenu v minulém čísle zůstal nedopatřením i obrázek rostliny zvané hulevník, za což se čtenářům omlouváme.)